

PROFESOROWI WITOLDOWI HENSLOWI W DZIEWIĘDZIESIĄTĄ ROCZNICĘ URODZIN

Profesor Witold Hensel, współorganizator i wieloletni, poczynając od 1954 r., dyrektor Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (pierwotna nazwa: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN) w Warszawie, członek rzeczywisty PAN, *doctor honoris causa* Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, członek wielu instytucji i organizacji naukowych polskich i zagranicznych (także we władzach), inicjator i przewodniczący I Międzynarodowego Kongresu Archeologii Słowiańskiej w 1965 r., a następnie przewodniczący Międzynarodowej Unii Archeologii Słowiańskiej, członek Komitetu Honorowego Międzynarodowej Unii Nauk Pra- i Protohistorycznych, laureat wielu nagród: indywidualnej nagrody państwowej II stopnia za całokształt działalności (1955, 1966), kilkakrotnie — ministra Edukacji Narodowej oraz sekretarza naukowego PAN, w 2007 roku, w uznaniu zasług i osiągnięć na polu mediewistyki, otrzymał medal „LUX ET LAUS” ufundowany przez stały Komitet Mediewistów Polskich.

W wieku lat siedemnastu rozpoczął studia prehistoryczne u najwybitniejszego w okresie międzywojennym profesora tej dyscypliny Józefa Kostrzewskiego na Uniwersytecie Poznańskim. W 1938 r. z rąk Mistrza otrzymał dyplom magisterski z zakresu prehistorii. Już wcześniej, w roku 1935, był aktywnym członkiem Ekspedycji Wykopaliskowej Uniwersytetu Poznańskiego w Biskupinie, a w latach 1936–1937 kierował, w zastępstwie Józefa Kostrzewskiego, pracami terenowymi w Gnieźnie i w Kłecku. Na Ostrowie Tumskim w Poznaniu odsłonił wał grodu Mieszka I, stanowiący ważny punkt odniesienia do grodu gnieźnieńskiego. Odkrycia te Profesor Hensel zaprezentował osobiście najwybitniejszym mediewistom, wykazując — jak to pisze Gerard Labuda¹ — „doskonałe znanstwo rozmaitych szczegółów”, opublikował także pierwsze wyczerpujące sprawozdanie z dokonanych odkryć.

Już w 1944 r., po przerwie okupacyjnej, Witold Hensel jako młody magister zaczął swą działalność na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, a następnie, w roku 1946, na Uniwersytecie Poznańskim, gdzie dwa lata później się habilitował, a od roku 1956 aktywnie działał jako profesor w Katedrze Archeologii Polskiej oraz jako Dziekan Wydziału Historyczno-Filozoficznego Uniwersytetu Poznańskiego. Profesor Gerard Labuda w swym *Szkicu do portretu*², opublikowa-

¹ G. Labuda, *Szkic do portretu*, [w:] *Studia nad etnogenезą Słowian i kulturą Europy wczesnośredniowiecznej*, t. 1, G. Labuda, S. Tabaczyński red., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 5–9.

² G. Labuda, *op. cit.*, s. 5.

nym z okazji Jubileuszu siedemdziesięciolecia urodzin Witolda Hensla, opisuje działalność Profesora w kategoriach stosunku, jaki zachodził między Nim — Wybitnym Uczniem — a Jego Wybitnym Nauczycielem (Józefem Kostrzewskim). Stosunek ten był przez długie lata kształtowany także przez wpływ znanych mediewistów, językoznawców oraz antropologów związanych z Uniwersytetem Poznańskim.

Ważnym wydarzeniem w życiu naukowym, a także osobistym, Profesora Hensla jest powołanie do życia Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, którego staje się współorganizatorem, a następnie — w 1954 r. — wieloletnim jego dyrektorem, zastępując na tym stanowisku prof. Kazimierza Majewskiego.

Załącznikiem IHKM PAN było utworzone w 1948 r. przy Ministerstwie Kultury i Sztuki Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego, które, realizując inicjatywę Profesora Hensla z roku 1946 wyrażoną w artykule pt. *Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy*³, uznało za nadrzędny cel prowadzenie kompleksowych i interdyscyplinarnych badań archeologicznych najstarszych ośrodków władzy oraz centrów osadniczych Państwa Piastowskiego.

Inspiracją była myśl rzucona przez Witolda Hensla wobec zbliżającej się rocznicy 1000-lecia Chrztu Polski i jej państwowości. Program tzw. Millennium Poloniae realizowany był przez młodych, energicznych, pełnych entuzjazmu uczonych, przed którymi otwierał się świat nowych naukowych możliwości naszego kraju po wyniszczającej wojnie. O dynamice wzrostu kadrowego niech świadczy fakt, iż na znanej „liście obecności archeologów” z 1980 r.⁴ znalazło się 1 440 osób, z czego zatrudnionych w archeologii 739, co, wobec nielicznej garstki żyjących po zawierusze wojennej czynnych archeologów, było wzrostem na skalę niespotykaną nawet w innych krajach. W dwudziestoleciu powojennym przebadano 722 stanowiska archeologiczne, w znacznej części związane z procesami formowania się Państwa Polskiego. Ale nie tylko wzrost ilościowy przedstawia się tak imponująco. Zmienia się wówczas także sposób podejścia do badania procesów dziejowych, w znacznej mierze pod wpływem najnowocześniejszego wtedy ośrodka badań nad przeszłością społeczną, a mianowicie paryskiej „Szkoły Annales”, bliskiej w swych podstawach metodologicznych myśli marksistowskiej.

Trzeba było — jak pisze A. Gieysztor — doszukując się elementów ciągłości kulturowej na ziemiach Polski, „zhistoryzować to wszystko, co niedawno w tzw. prehistorii było tylko ciągiem nazw etnicznych — niekiedy bardzo wątpliwych, oraz kultur typologicznie i formalistycznie wyodrębnianych i poszufladkowanych jak w gablocie muzealnej”⁵.

Wyjaśnianie zmiany kulturowej, o ile je w ogóle podejmowano, rzadko wykraczało przy tym poza modele migracji i dyfuzji, czy też pojmowanego w uprosz-

³ W. Hensel, *Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy (O niektórych zagadnieniach polskiej protohistorii)*, „Przegląd Wielkopolski”, R. 2, nr 7/8, s. 5–16.

⁴ Por. A. Abramowicz, *Historia archeologii polskiej. XIX i XX wiek*, Warszawa–Łódź 1991, s. 170 i 189.

⁵ A. Gieysztor, *Periodyzacja dziejów Polski do wieku XIII na podstawie badań historycznych i archeologicznych*, [w:] *Pierwsza konferencja metodologiczna historyków polskich: przemówienia, referaty, dyskusja*, t. 1, J. Sieradzki red., Warszawa 1953, s. 228–242.

czony sposób modelu ewolucji⁶. Ze swej strony Profesor Hensel wprowadził do interpretacji materiału archeologicznego elementy współczesnej socjologii. Przejawiało się to w wyborze tematyki, w selekcji i hierarchizacji faktów oraz w aparacie pojęciowym. Dał temu wyraz w artykule o znamienym tytule *Możliwości socjologicznej interpretacji niektórych znalezisk wczesnohistorycznych w Wielkopolsce*⁷, a następnie w swej długoletniej, interdyscyplinarnej praktyce badawczej oraz licznych publikacjach o znaczeniu podstawowym dla problematyki genezy Państwa Polskiego.

Wielkim osiągnięciem kierowanego przez Profesora Hensla Instytutu były też prace nad tzw. wielkimi syntezami najstarszych dziejów naszych ziem oraz Europy środkowej. Te, realizowane stopniowo w latach 1975–1986, pomnikowe dzieła stały się kanonem polskiej archeologii, etnologii, antropologii i historii kultury materialnej⁸. Pierwszą syntezą, która zaczęła ukazywać się drukiem w 1975 r., była pięciotomowa *Prahistoria ziem polskich*. W latach 1976 i 1981 ukazały się dwa tomy obszernego opracowania *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, a w latach 1978–1979 opublikowano 6 tomów *Historii kultury materialnej Polski w zarysie*. W serii *Kultura Europy Wczesnośredniowiecznej* opublikowano m.in. książki: *Słowiańszczyzna zachodnia*, *Słowiańszczyzna wschodnia*, *Słowiańszczyzna południowa*, *Italia*, *Awarzy*, *Węgrzy* oraz *Hunowie europejscy*, *Protobułgarzy*, *Chazarowie*, *Pieczyngowie*.

Osiągnięcia Instytutu przetrwają w historii nauk badających przeszłość społeczną nie tylko jako osiągnięcia poznawcze, ale także jako swoisty test ich możliwości, zagrożeń i trudności.

Wymierny rezultat powojennego rozwoju archeologii Polski, zwłaszcza wczesnośredniowiecznej, którego impulsem bodaj najistotniejszym był ów Gieysztorowy „detonator milenijny”⁹, jest fakt, że Polska w dziedzinie nauk mediewistycznych staje się od połowy lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku ośrodkiem żywych kontaktów i współpracy badawczej w skali międzynarodowej, nie tylko europejskiej. Dość wspomnieć tu o współpracy z Fundacją Giorgio Cini w badaniach nad początkami Wenecji (Torcello 1961–1962), o wspólnych badaniach nad społeczeństwem i kulturą Longobardów w Italii północnej i południowej, czy też o wieloletnich polsko-francuskich badaniach nad średniowiecznymi wsiami zaginionymi, a także o badaniach w Bułgarii i Macedonii. Polscy archeolodzy prowadzili wówczas także szkolenia w zakresie metodyki prac wykopaliskowych oraz wykłady na temat archeologii Europy środkowej. We wszystkich tych poczynaniach postacią wiodącą jest Profesor Hensel.

Bez Jego kierownictwa i inicjatyw archeologia polska nie byłaby dziś dyscypliną o tych osiągnięciach i dorobku poznawczym, jakie obecnie reprezentuje.

Słowa kluczowe: Polska, Prof. dr hab. Witold Hensel, członek rzeczywisty PAN, 90. rocznica urodzin

Stanisław Tabaczyński

⁶ A. Gieysztor, *op. cit.*, s. 229.

⁷ W. Hensel, *Możliwości socjologicznej interpretacji niektórych znalezisk wczesnohistorycznych w Wielkopolsce*, Sprawozdania PAU, t. 50:1949, s. 23–24.

⁸ Por.: R. Schild, *Prof. dr hab. Witold Hensel, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk. W osiemdziesięciopięciolate urodzin*, „Archeologia Polski”, t. 47:2002, z. 1–2, s. 9–10.

⁹ A. Gieysztor, *op. cit.*, s. 229.

TO PROFESSOR WITOLD HENSEL ON HIS NINETIETH BIRTHDAY

Professor Witold Hensel needs no introduction: co-organizer and long-standing director (starting from 1954) of the Institute of the History of Material Culture (IHKM) of the Polish Academy of Sciences (PAN), now the Institute of Archeology and Ethnology (IAE) PAN in Warsaw, member of PAN, *doctor honoris causa* of the Adam Mickiewicz University in Poznań, member (also sitting on the boards) of many Polish and foreign scientific institutions and organizations, initiator and president of the First International Congress of Slavic Archaeology in 1965, and next the President of International Union of Slavic Archaeology, member of the Honorary Committee of the International Union of Pre- and Protohistoric Sciences, laureate of many awards, including the 2nd-degree Individual State Award for Lifetime Achievement (1955, 1966) and repeated awards presented by the Minister of National Education and the Scientific Secretary of PAN. In recognition of his achievements and merits for Medieval Studies, The Standing Committee of Polish Medievalists awarded the Professor in 2007 the medal “LUX ET LAUS”.

At the age of seventeen he began studying prehistory with Józef Kostrzewski, one of the most outstanding professors of the interwar period in this field. In 1938 he graduated with an MA in prehistory from Poznań University. Already in 1935 he had been an active member of the Poznań University Archaeological Expedition to Biskupin, and in 1936–1937 he stood in for Józef Kostrzewski, directing field-work in Gniezno and Kłeczek. On Ostrów Tumski in Poznań he uncovered the rampart of Mieszko I's stronghold, which constituted an important reference point for the study of the early urban centre of Gniezno. These discoveries Professor Hensel presented in person to the most eminent medievalists, demonstrating, according to Gerard Labuda^{1*}, “perfect knowledge of various details”; he also published the first exhaustive report of these finds.

In 1944, immediately after the end of the Nazi occupation, the young scholar began lecturing at the Catholic University in Lublin, and in 1946 at Poznań University, where two years later he submitted his habilitation thesis and was nominated a professor of the University's Polish Archaeology Chair and Dean of the Historical-Philosophical Faculty in 1956. In his *Szkic do portretu* [*Sketch for a Portrait*]², published on the occasion of Witold Hensel's

* Numbers correspond to the numbers of footnotes in the Polish text.

seventieth anniversary, Gerard Labuda described the Professor's activities in terms of his relation as an Outstanding Scholar with his Outstanding Teacher (Józef Kostrzewski). For many long years this relation was also shaped under the influence of eminent medievalists, linguists and anthropologists connected with the Poznań University.

The establishment of the Institute of the History of Material Culture PAN was an important event in Professor Hensel's professional, as well as personal life. He co-organized the institution and directed it from 1954 for many years, replacing in this position Prof. Kazimierz Majewski.

The predecessor of the IHKM PAN was "The Committee for Research on the Origins of the Polish State" established by the Ministry of Culture and Art in 1948. Following upon Professor Hensel's initiative of 1946, expressed in the article *The need to organize a great anniversary*³, the Committee recognized the priority of a program for comprehensive and interdisciplinary archaeological research on the oldest centers of power and settlements of the Piast state.

The inspiration came from Witold Hensel's idea concerning the need to celebrate the thousandth anniversary of the Baptism of Poland and the emergence of Polish statehood. The Millennium Poloniae Program was put into life by a young, energetic, enthusiastic group of scholars with a whole world of scientific opportunities opening before them in a country recovering from a ruinous war. The dynamics of staff growth was such that the well-known "Roster of Archaeologists"⁴ contained at this time 1440 names, of these 739 persons were employed in archaeology. In view of the small number of active archaeologists who survived the turmoil of war, this growth was on an unprecedented scale, unmatched in neighboring countries. The number of archaeological sites investigated between 1944 and 1964 reached 722, most of them connected with the founding of the Polish State. Quantitative growth was not the only source of pride. Another important change that occurred at this time was a new approach to studies of historical processes, largely under the impact of the Paris *Annales* School, which was then the most modern center for studies of the social past and close in its methodological principles to Marxist thinking.

Searching for elements of cultural continuity in Polish territory it was necessary, wrote Aleksander Gieysztor, "to historicize everything that shortly before was in so-called prehistory a mere series of ethnic names, occasionally quite doubtful, and cultures typologically and formally distinguished and pigeonholed as if in a museum cabinet."⁵

Explanations of cultural change, if taken up at all, seldom went beyond models of migrations and diffusions, or else a simplified understanding of models of evolution⁶. On his part, Professor Hensel introduced elements of modern sociology to the interpretation of the archaeological record. This was exemplified in the choice of themes, selection and hierarchization of facts and the conceptual apparatus. He gave expression to this in an article entitled characteristically *The possibilities for sociological interpretation of certain finds from the Early Historic period in Great Poland*⁷, and then during long years of interdisciplinary research

practice and numerous publications of fundamental importance for the subject of the origins of the Polish state.

Another outstanding achievement of the Institute directed by Professor Hensel was the contribution to large-scale studies of the oldest history of our lands and Central Europe. These monumental works, realized gradually in 1975–1986, have become a canon of Polish archaeology, ethnology, anthropology and history of material culture⁸. The first synthesis to start being published in 1975 was the five-volume *Prehistory of Polish Lands*. Two volumes of a comprehensive study *The Ethnography of Poland. Transformations in Folk Culture* came out respectively in 1976 and 1981, and in 1978–1979 six volumes of *The History of the Material Culture of Poland in Outline*. In the “Culture of Early Medieval Europe” series, the following books were published: *Western Slavs*, *Eastern Slavs*, *Southern Slavs*, *Italy*, *The Avars*, *The Hungarians* and *The European Huns*, *The Protobulgarians*, *The Khazars*, *The Pechenegs*.

The Institute’s achievements are of enduring significance for the history of science concerned with the social past, not only in terms of the cognitive result, but also as a specific test of their potential, risks and difficulties.

A measurable result of postwar development in the field of the archaeology of Poland, especially Early Medieval archaeology stimulated by Gieysztor’s “Millennium detonator”⁹, was the fact that from the mid 1950s Poland started acting as a center of lively medievalist studies and cooperation on an international, not only European, scale. Suffice it to mention the cooperation with the Giorgio Cini Foundation in exploring the origins of Venice (Torcello 1961–1962), the joint research on the society and culture of the Longobards in northern and southern Italy, and the longstanding Franco-Polish research on lost medieval villages, also in Bulgaria and Macedonia. Polish archaeologists also conducted training in excavation methods and gave lectures on the archaeology of Central Europe. In all these activities Professor Witold Hensel played a leading role.

Without his leadership and initiative Polish archaeology would not be the discipline with the kind of scientific achievements that are ascribed to it today*.

Keywords: Poland, Prof. Dr. Witold Hensel, Real Member of Polish Academy of Sciences, 90th Birthday

Stanisław Tabaczyński

Translated by Iwona Zych

* Enclosed below is a bibliography of Professor Witold Hensel’s works published in 2002–2006.

Prof. dr. hab. Witoldowi Henslowi
Członkowi rzeczywistemu Polskiej Akademii Nauk
w 90. rocznicę urodzin i 72-lecie pracy naukowej

